

KLOD LEVI-STROS

MITOLOGIJE

4.

GOLI ČOVEK

ANTROPOLOŠKA
EDICIJA

Urednici:

Saša Stojanović
Zoran Kolundžija

Lektura prevoda:

Pavle Sekeruš

*Ova knjiga je objavljena uz pomoć
francuskog Ministarstva spoljnih poslova
i servisa za saradnju i kulturnu akciju
Francuske ambasade u Srbiji
u okviru programa za pomoć izdavaštvu.*

*Delo objavljeno uz pomoć francuskog Ministarstva kulture
– Nacionalnog centra za knjigu.*

Klod Levi-Stros

MITOLOGIKE

4.

GOLI ČOVEK

Sa francuskog preveli:

Pavle Sekeruš: 1–224. strane

Vanja Manić: 224–495. strane

Andrej Horvat: 495–583. strane

Ivana Utornik: 583–791. strane

PROMETEJ

Novi Sad

2011

Naslov originala:

Claude Lévi-Strauss:

Mythologiques

4.

L'Homme Nu

© *Librairie, Plon, 1971.*

© *Za Srbiju:*

IK Kiša, 2011.

SADRŽAJ

Prolog 9

Prvi deo

PORODIČNE TAJNE 23

I Skriveno dete 25

II Lude žene i mudre device 47

Drugi deo

Igra odjeka 87

Treći deo

SCENE IZ PRIVATNOG ŽIVOTA 165

I Raskalašna baka 167

II Na život i smrt 196

III „...Ta ogledala blizanci“ 224

Četvrti deo

PRIZORI IZ PROVINCIIJSKOG ŽIVOTA 261

I Rastvorljive ribe 263

II Uloga pijace 290

III Bučni kuvarski pomoćnik 314

IV O dobroj upotrebi izmeta 341

Peti deo	
GORKA SAZNANJA	377
I Poseta na nebu.	379
II Dva slepca.	418
III Kosmopolitizam i egzogamija	458
Šesti deo	
POVRATAK IZVORIMA	495
I Vatra i kiša.	497
II Spojevi.	545
Sedmi deo	
PRASKOZORJE MITOVA	583
I Binarni operatori.	585
II Jedinstveni mit	611
Finale	681
Filozof divlje misli, pogovor Boja Jovanovića	757
INDEKS MITOVA	782
OPŠTI INDEKS	796
BIBLIOGRAFIJA	819

*Mojoj majci, u godini u kojoj navršava osamdeset
i pet godina i u spomen na mog oca.*

PROLOG

οὐδ' ὅσον ἐν μαλάγῃ τε καὶ ἀσφοδέλω μέγ' ὄνειαρ.

HEZIOD, *Radovi i dani*, stih 41

Od Stenovitih planina do Pacifika, negde između 40. i 50. paralele, pruža se zemlja čije je tlo sastavljeno od tercijarne i kvartarne bazaltne lave u horizontalnim slojevima ili naborima, među kojima se, tu i tamo, uzdižu starije stene. Na oko dve stotine kilometara, računato od obale ka kontinentu, planinski lanac Kaskada, okrenut prema osovini jugo-zapad–severo-istok, predstavlja najznačajniji nabor vulkanskih stena. Njegova zapadna padina nagnuta je ka moru i sa te strane dominira nepravilni reljef u kojem morske, pre svega tercijarne naslage, obavijaju vulkanske formacije iste starosti, metamorfičnu masu stariju od Olimpijskih planina, kao i priobalni lanac i planinu Klamat, gde se, kao i na Sijera Nevadi na jugu, pojavljuju stene iz jure pomešane sa stenama koje potiču iz karbona.

Sa druge strane, sve do ogranaka Stenovitih planina, visoravan reke Kolumbije krivuda na visinama od manje od dvesta, do više od hiljadu i pet stotina metara, duboko zarezana klisurama u kojima teče reka i njene glavne pritoke Snejk i Spokejn. U čitavom regionu lava je nabrana u pliocenu i obrazovala je antiklinal Kaskada i sinklinale tamo gde su sada niske oblasti. Ti tektonski poremećaji premetili su jedan deo korita Kolumbije prema istoku, ali klisure koje

su reka i njene pritoke izdubile da bi prošle kroz antiklinale koje su im preprečile put, dokazuju da je hidrografska mreža postojala već u vreme kada su se ovi pojavili (Hunt, str. 348–355; Mendenhall). Između Kolumbije i reke Snejk pojavile su se zatim bazaltne stene, možda zbog gigantske poplave koja je oprala i odnela tlo sa površine sve do ušća ili, prema nekim drugim piscima (Bretz–Smith–Neff), zbog složenijih pojava, kao što je intenzivna vlažnost koja je nastupila nakon pustinjske klime zbog koje je stvorena hidrografska mreža podložna čestim i produženim poplavama, uzrokovanim topljenjem glečera i izlivanjem reka iz korita, a verovatno i stvaranjem velikog jezera u dolinama zatvorenim ledom.

Lanac Kaskada čija visina prelazi četiri hiljade metara na planini Rejner, zaustavlja vlažne vetrove sa okeana, te otud razlika u klimi između regiona na zapadu i na istoku. Zapadni deo, koji čitavom dužinom preseca depresija u obliku korita i koju čine dolina Vilmet na jugu, i Pjudžet Saund prema severu, ima blage temperature i obilne kiše, naročito zimi. Šume različitih četinarara pokrivaju njen najveći deo. Na istoku Kaskada visoravan Kolumbije ima polu-suvu klimu sa značajnim temperaturnim razlikama između zime i leta. Šume postoje samo u planinama, a ostali deo visoravni čine suve savane komoljika sa nešto travnatih prerija, i jedne i druge bez žbunaste vegetacije, izuzev u dolinama gde rastu jasike i vrbe.

Visoravan Kolumbije se u pravcu juga, istovremeno sa povećanjem nadmorske visine, sve više utapa u Veliku kotlinu. U južnom delu Oregona, klamatska zemlja je primer tog prelaza. Ona je bliska Velikoj kotlini sa fiziografske tačke gledišta ali, umesto da se jezera koja je hranila kiša i koja nisu imala prirodni odliv, lagano isuše isparavanjem posle kišnog perioda, ona koja se nalaze duž useklina napajaju izvori i stalni vodeni tokovi, a reka Klamat im nudi odvod do okeana. Sve do nedavno, njihov nivo je ostao relativno stabilan i ta pravilnost je bila poziv da se u okolini potraže tragovi starijeg i neprestanog ljudskog prisustva (Cressman *I*, str. 377–382).

Uopšteno govoreći, čitavo područje koje smo upravo opisali, izgleda da je bilo jedno od najranijih i tokom dugog perioda redovno nastanjivanih predela na kontinentu. Kako je Amerika, u celini ili najvećim delom, nastanjena stanovništvom iz Azije, koje je stizalo

preko Beringovog moreuza tokom epohe u kojoj se ta zamlja izdizala – ili, kako neki misle, morem tokom klimatskog optimuma koji je vladao pre trideset pet do četrdeset hiljada godina (Pocklington) – nije nevažno napomenuti da su, bez vraćanja u tako daleku prošlost, arheolozi nedavno ponudili svedočanstva o ljudskom prisustvu u kotlini Jukona, na severu Aljaske, u obliku alatki od kosti pomešanih sa kostima mamuta, bezubnjaka i iščezlom vrstom konja i kamile (Old Krou River), stara možda više od dvadeset i pet hiljada godina. Pouzdanijim se čini datiranje na oko trinaest hiljada godina u nalazištu Onion Portejdž, na reci Kobuk, na severozapadu Aljaske.

Putevi prodiranja emigranata još uvek su hipotetični. Severozapadna obala je tako strma, tako duboko nazubljena fjordovima, da je kretanje pešice duž obala verovatno isključeno. Toliko je širok bio zemljani most između Azije i Amerike u nekim periodima praistorije, da je bilo neophodno da male grupe lovaca koje su ušle u Ameriku, a da nisu ni primetile da su promenile kontinent, uđu dosta duboko u unutrašnjost idući kroz prolaze koje su povremeno oslobađali glečeri. Ali ni tu, ni na obali nisu otkriveni tragovi tog kretanja. Tačno je da se nivo okeana menjao tako značajno tokom čitavog posmatranog perioda, da je bivša linija obale danas možda ili potopljena ili podignuta na padine planina, tako da još nije uočena.

Bilo kako bilo, mnogobrojna mesta u Britanskoj Kolumbiji i u državama Vašington i Oregon pružaju uporedive podatke iz davnina: tragovi trajnog boravka koji sežu barem dvanaest hiljada godina unazad, na terasama reke Frejzer pored Jejla; projektili od klesanog kamena stari trinaest hiljada godina u Fort Rok pećini, na istoku Oregonu; i konačno, na reci Paluzi, istočno od Vašingtona, kosti takozvanog čoveka iz Marmesa, stare dvanaest do trinaest hiljada godina. Ovo poslednje nalazište bilo je neprestano stanište čoveka od devetog milenijuma sve do istorijske epohe (Borden, Bryan, Kirk, Grosso), i njegovi najstariji nivoi su savremenici drugih nalazišta kao što su Vilson Bjut i Jaguarova pećina na jugu Ajdaha, gde su pronađene alatke od kosti zajedno sa ostacima iščezle faune: felide, bezubnjaci, ekvide i kamelide. Taj prvi period mogao je da traje od trinaestog milenijuma pre nove ere do, približno, devetog. Usledio je drugi koji je trajao do šestog milenijuma, za koji je najkarakteristi-

stičnije nalazište Lind Kule. Počeci „stare kulture Kordiljera” koja se prostirala od Aljaske do Kalifornije, osetili su se već od te epohe, kroz prisustvo velikog kamenja kopljastog oblika. U isto vreme, pojaviće se alatke koje ne služe samo za lov, već za mlevenje i drobljenje zrnevlja i korenja divljih biljaka. Ista evolucija se odvija u Delzu, u srednjoj Kolumbiji, na ulasku u klance Kaskada, gde se uočava i prvo prilagođavanje uslovima ekonomije ribolova, što će kasnije postati karakteristika kultura Visoravni (Cressman 2; Sanger; Crabtree; Osborne; Browman–Munsell).

Treći period, od šestog do petog milenijuma, odgovara punoj ekspanziji „stare kulture Kordiljera” što je potvrđeno sa obe strane Kaskada, u oblasti Pjudžet Saunda i na Visoravni. Složene alatke od kamena i kosti, ostaci posuda od pruća i tkanina, možda upotreba propulsera, nagoveštavaju privredu koju pored lova i ribolova dopunjava i sakupljanje divljih biljaka. Moguće je da su sledeći periodi, od petog do drugog milenijuma, tokom kojih su ribolov i sakupljanje, kako se čini, postali važniji od lova, rezultat činjenice da je vrlo velika divljač postepeno nestala zbog klimatskih promena koje su dovele do suvlje klime.

Oko 4560. godine pre nove ere, strahovita erupcija koja je morala uništiti planinu Mazama – čije vulkansko jezero svedoči o mestu kratera – odbacila je veoma daleko od mesta nastanka vulkanski pepeo koji omogućava da se precizno utvrdi vreme uništenja mesta koja pokriva. U tom periodu pojavljuje se takođe i upotreba mikrolita koja svedoči o uticajima sa severa. Oko sredine drugog milenijuma pojavljuju se mnogobrojni znaci obrade drveta, kao što su čekić, sekirica, klin i dleto – od kamena, rogova jelena ili sekućića glodara – a upotreba poluukopanih kuća je uobičajena. Već početkom hrišćanske ere, sve istorijski poznate karakteristike kulture Visoravni su ustanovljene i nisu se menjale tokom osamnaest vekova koji slede, sve do upotrebe konja oko 1750. godine. Trgovačke transakcije koje su zauzimale veliko mesto u životu stanovništva, imaju mnogo starije poreklo, jer su morske školjke, pronađene tokom iskopavanja, stare bar šest ili sedam milenijuma (Browman–Munsell).

Posvetimo sada našu pažnju južnim delovima Visoravni, na granicama Oregona i Kalifornije, gde počinje naše istraživanje. Oni nam nude istu sliku. Različiti predeli klamatske zemlje bili su izgleda nastanjeni već najmanje pre šest hiljada pet stotina godina, jer pepeo koji je izbacila erupcija planine Mazama pokriva njihove donje slojeve. Mnogi pokazatelji zahtevaju da razmotrimo još starije datume: sandale od biljnog vlakna pronađene u Fort roku čija je starost radio-karbonom procenjena na najmanje devet hiljada godina; kameno oruđe zajedno sa ostacima ekvida i kamelida, a možda i mamuta. Ukratko, arhaična privreda, pre svega zasnovana na lovu, izgleda da je pod uticajima koji su stizali iz Velike kotline, postepeno odstupila pred privredom zasnovanom na korišćenju proizvoda iz prirode, a zatim ribolovom – teško mogućem stanovništvu Kotlina zbog nedostatka ribe u jezerima bez spoljnih dotoka vode – koji je zauzeo središnje mesto u regionu u kojem su, kao što smo videli, jezera povezana hidrografičkom mrežom i sa morem, obilovala pastrmkama, lososima i drugim vrstama riba. Tip sela koji nam je istorijski poznat, pojavljuje se početkom VIII veka naše ere (Cressman I).

Što se tiče geografskog položaja, predeo koji nastanjuju Klamat Indijanci obeležavaju istovremeno i Velika kotlina i lanac Kaskada, ali se od njih razlikuje zbog prisustva mnogih jezerskih skladišta poreklom iz pliocena, koja ga delimično pokrivaju i iz kojih se izdižu usamljene vulkanske kupe. Padavine su slabe, ali dovoljne da obezbede rast borovih šuma, presecanih širokim savanama komoljika, na suvom terenu ili travnatim prerijama duž reka i pored jezera, gde rastu i jasike.

Kao i na drugim mestima na zapadu Stenovitih planina, uporedo sa nalazima grnčarije, konstatuje se odsustvo poljoprivrede. Bolje bi bilo reći da je bila prezrena, toliko je biljno bogatstvo u divljem stanju bilo obilno, u oblicima koji nisu uvek dopuštali direktnu potrošnju, ali koje je izuzetna tehnička dovtljivost domorodaca uspevala da prilagodi. Klamatima, a u nešto manjoj meri i Modocima, močvare su obezbeđivale vodene lokvanje (*Nufar polysepalum*) čija su prirodna polja pokrivala više hiljada hektara u Klamat močvarama, na čijoj površini se pirogama sakupljalo opalo seme koje je na površini stvaralo plutajuću i sluzavu masu. Važnost

u ishrani ovog zrnevlja zvanog *woka*, vidi se u rečniku: Klamati su imali više od pet različitih naziva kojima su ga označavali, u skladu sa stepenom zrelosti i svežine, ili truljenja opne. Da bi oslobodili košticu od sluzi, morali su da je stavljaju da fermentira u vodi ili da je kuvaju na pari, posle čega su je mešali sa abrazivnom mešavinom izdrobljenog drveta, uglja i pepela. Zatim su je pekli u korpi ispunjenoj žarom i konačno mleli specijalnim kamenom na kojem su bile dve izbočine, kako bi se njime lakše rukovalo.

Pored lokvanja, Klamati i Modoci koristili su sve vrste korenja, glavica, tuberkula i rizoma, od kojih na prvom mestu treba navesti jedan ljiljan (*Camassia quamash, esculenta*) i jednu štitarku, sličnu kimu (*Carum oregonum*). Sakupljali su bobice, zrnevlje i divlje voće, jestive lišajeve, slatku smolu nekih zimzelena sa čijih su stabala u aprilu i maju, nakon skidanja kore, jeli meki kambijum. U jezerima i močvarama rasle su trske, šilj, rogoz i trstike koje su koristili za pletenje prostirki, kapa u obliku kupe i korpi.

Berbom bobica i korenja, žene su se bavile tokom jula i avgusta, a zatim je u avgustu i septembru, sledila berba semena lokvanja. Za vreme čitavog tog letnjeg perioda, tokom kojeg su muškarci lovili i povremeno išli u ribolov, napuštale su se velike poluukopane kolibe zimskih sela u kojima je živelo po nekoliko porodica, da bi se živelo u kolibama od pruća, pokrivenim prostirkama, rasutim bez reda. Taj polunomadski život završavao se u oktobru i novembru, mesecima posvećenim žetvi zrna i bobica. Tada su se obnavljale kolibe čiji su delovi konstrukcije bili skinuti i sklonjeni i tu se živelo tokom zimskih meseci posvećenih ritualnim svetkovinama. Otopljanje i topljenje snega počinjalo je u maju. Tada je, sve do juna, trajala velika sezona ribolova. Ribu su lovili na udicu ili vrškama, sušili je na suncu da bi napravili zalihe za zimu, ali je nisu dimili.

Klamati, tako nazvani imenom nepoznatog porekla, sami sebe su zvali *ma'klaks*, „ljudi”. Sa svojim susedima sa severa Kalifornije, Modocima, čine lingvističku grupu odranije poznatu pod imenom *Lutuami* o čijem se stepenu srodnosti sa porodicom Sahaptin još diskutuje (Voegelin, Aoki). Kulture Klamata i Modoka veoma su slične: ista je intenzivna eksploatacija lukovica, korenja i divljeg semenja, ista je i upotreba tkanina od vlakana ili od kore drveća,

koja čini osnovu odevanja, pre nego što su uveli odeću od kože pod uticajima koji stižu sa Visoravni, isti je običaj kremacije leševa sa materijalnim dobrima pokojnika i žrtvenim darovima, isti su rituali inicijacije tokom kojih iskušenci gomilaju stene i kamenje na hrpe – *cairn*. Ipak, kod Modoka je ribolov bio manje važan od lova. Pod značajnijim uticajem kalifornijskih kultura, bili su više ratnički nastrojeni i ratne zarobljenike su zadržavali kao robove, dok su Klamati, sa manje diferenciranim društvenim sistemom, više voleli da ih prodaju na velikim plemenskim vašarima Kolumbije. Sticanje i korišćenje duhova čuvara bila je privilegija modočkih šamana, za razliku od Klamata kod kojih je svako mogao da se u tome iskuša, ako ima odgovarajuće sposobnosti.

I Klamati i Modoci su brakove sklapali uzajamnim posetama i razmenama poklona među porodicama. Između supružnika nije smelo da bude znanih rođaćkih veza ali su, zauzvrat, mogli da pripadaju istoj teritoriji ili istom selu. Poligamija je bila dozvoljena, a sestrinska poliginija je bila česta. Kod Klamata je boravište patrilokalno (izuzev u slučaju kada je muž siromašan ili bez roditelja), a kod Modoka je ono, iz privremeno patrilokalnog oblika, prelazilo u stabilno matrilokalni, koji je ponekad prethodio odluci o samostalnom boravištu supružnika. Sistem rođaćkih veza podrazumevao je niz rednih naziva koji su odgovarali životnom dobu i matrimonijalnom statusu. Pol spojnog rođaka je odlučivao o razlikovanju predaka i njihovih pobočnih rođaka, a pol Ega za razlikovanje braće i sestara i njihovih potomaka. Recipročni nazivi preovlađuju među udaljenim jedinkama dve generacije, kao i između muževljeve sestre i deteta supruginog brata. Pet naziva razvrstava braću i sestre u zavisnosti od njihovog životnog doba i pola. Nazivi za bratsko sestrinske odnose se šire na svu bratučad, a nazivi za ujake i tetke na svu bratučad njihovih rođaka. Postojao je samo jedan naziv za najdalja srodstva. Nazivi bračnog srodstva, svedeni na najjednostavniji izraz, imaju dva recipročna termina koji označavaju muževe dveju sestara i supruge dva brata.

Porodaj se odvijao izvan nastambi. Rodilja se ritualno „pekla” na krevetu od toplog kamenja, podvrgnuta vrlo strogom režimu ishrane i drugim obavezama, kao što je upotreba posebnog oruđa za

češanje glave, koje takođe moraju da koriste žene izolovane zbog menstruacije ili one u žalosti. Dečaci i devojčice podvrgavaju se ispitima inicijacije: dečaci se povlače na divlja mesta gde treba da slažu kamenje, rone u ledenoj vodi jezera i reka, penju se na planinske vrhove, trče i poste da bi im se ukazala prikazanja njihovih duhova zaštitnika. Devojčice treba da igraju bez prestanka tokom pet uzastopnih noći, a tokom dana su izolovane u kolibi od pruća i poštuju različite zabrane: da dodiruju glavu, da se češljaju ili peru, da jedu meso ili ribu.

Kao što smo već rekli, Klamati i Modoci su spaljivali leševe na lomačama koje su pravili na svetim mestima. Modoci su ponekad tom prilikom, na isti način, žrtvovali nekog roba ili konje koje su prethodno ubijali, sem ako ih neko od prisutnih ne bi otkupio žrtvenom ponudom iste vrednosti. Ožalošćena rodbina se podvrgavala kupkama u pari u posebnim komorama, za koje se govorilo da su ih izgradili demijurzi i mističkoj potrazi za osvajanjem duhovne moći koja je izgubljena zbog ovog iskušenja. Ona ih je dovodila u stanje usamljenosti koje su potvrđivali tako što su odbijali proizvode svog lova, ribolova ili sakupljanja, kao i dobitke na kocki. I Modoci i Klamati su bili strastveni kockari, a njihovi šampioni su uživali u prestižu koji je prevazilazio granice plemena. Ponovo ćemo naći taj vid domorodačke kulture kada budemo govorili o mitovima u kojima kocka zauzima mesto najvećeg značaja.

Kao i najveći broj naroda sa Visoravni, Klamati nisu imali političku organizaciju. Delili su se na četiri ili pet lokalnih i samostalnih grupa među kojima su zajednički jezik i kultura održavali neodređeno osećanje solidarnosti koje se povremeno iskazivalo protiv stranaca i zamenjivalo plemensko jedinstvo. Zona od nekoliko kilometara, na koju niko nije polagao pravo, razdvajala je teritorije lokalnih grupa među kojima je ponekad dolazilo i do sukoba. Tada su nastojali da unište sela i dobra protivnika, da zarobe žene i decu da bi ih prodali strancima kao robove. Veoma različite po veličini, te lokalne grupe mogle su da imaju od jednog do tridesetak sela. Ona najveća, koja je sama činila polovinu ukupnog broja, tvrdila je da je stvorena prva. Smatrali su da su superiorni u odnosu na ostale grupe i svog poglavicu su proglašavali moćnijim od ostalih.

Klamati su povremeno ratovali protiv suseda Šasta, Takelma, Pajut, Kalapuja i Ačomavi, pre svega zbog trgovine. Kao veliki trgovci, na plemenske vašare Delza donosili su robove i druge proizvode pljačke da ih razmene za konje. Nasuprot tome, održavali su miroljubive odnose sa plemenima Modok, Molala, Tenino, Višram i Vasko. Ratoborniji od njih, Modoci su pored civilnog poglavice imali i doživotnog ratnog poglavicu, ali je njihova plemenska svest isključivala unutrašnje sukobe, česte kod Klamata, koje je izazivala osveta nekog saplemenika uperena protiv tazbine, ako je kao pripadnik druge lokalne grupe boravio kod njih, ili osveta jednog sela protiv drugog, povodom ubistva zbog kojeg su zahtevali izručenje krivca ili tražili materijalno obeštećenje. U svim tim slučajevima ratnička pantomima i šamanski rituali prethodili su pohodima. Po povratku se igralo u prisustvu zarobljenika koje su tukli. Kao trofeji su se izlagali delovi tela iščupani sa leševa, a žene su mahale motkama na kojima su bili izloženi skalpovi. Modoci su se zadovoljavali samo jednim skalpom koji su spaljivali.

Vlast je bila podeljena između ratnog poglavice, šamana i civilnog i političkog vođe. Bez moći prinude, ovaj je morao da se dokaže kao orator na skupštinama zajednice na kojima su učestvovali odrasli članovi oba pola. Izgleda da su se poglavice kod Klamata pojavile kasnije, jer je njihovim društvenim životom upravljala tradicionalna dvojnost između šamana i bogatih saplemenika. Jedna ista reč, *lagi*, označava i poglavicu i bogatog čoveka koji ima više supruga, konje, ratnu opremu od kože ili od drvenih letvica, pune tobolce i skupocena krzna. Pored materijalnih dobara, vođa je morao da ima ratne uspehe, izuzetne duhovne moći i govorničku sposobnost. Mada nije bila u pravom smislu nasledna, vlast poglavice se verovatno održavala u okviru istog roda.

Religiozna verovanja Klamata i Modoka se, dosta slobodno, organizuju oko dva pola: sa jedne strane je ličnost demijurga, stvaraoca čovečanstva i jestivog bilja, osnivača šamanizma i obreda znojenja, a sa druge, mreža mesta koja posećuju duhovi u različitim oblicima i narod divova, patuljaka i novorođenih duhova. Često odbačeni od onoga sveta – svet okrenut naopačke je bio daleko na istoku – duhovi mrtvih posećivali su zemlju u potrazi za živim

dušama. Duša je boravila u srcu i napuštala ga kada bi lomača uništila tkiva koja obavijaju utrobu. Prirodne pojave kao što su oblaci, grmljavina, munje, sunce, mesec, zvezde i vetar takođe su bile personifikovane.

Kod Klamata je svaki pojedinac, jednog ili drugog pola, ubeđen da ima natprosečne moći, mogao da postane šaman i da leči. U tom procesu su ga obuzimali duhovi zaštitnici. Šamani su živeli u velikim kolibama ukrašenim crtežima i punjenim životinjama koje su predstavljale te duhove. Drvena statua ukrašena perjem, koja je takođe predstavljala duha, izdizala se nad krovom. Kao znake raspoznavanja nosili su delove tela crvenoglavog detlića u dijademi ili ogrlici, perjanicu ili ogrlicu od perja zlatnog detlića, toku od vizona ili jazavca okićenu perjem, ogrlicu od medveđih kandži, a lice su bojili u crno.

Period koji se zvao „bez imena”, protezao se od decembra do januara. Već su vladale velike hladnoće, ali su zimske zalihe još uvek bile obilate i taj period godine je, na podsticaj šamana, izabran za slavljenje obreda. Njima je prisustvovao veliki broj učesnika koji su pozivani za tu priliku. Šamanov pomoćnik prevodio je toj publici nerazumljive reči koje je njegov gospodar izgovarao suviše brzo ili sa rukom preko usta, da bi ih izmenio. Tokom svečanosti koja je trajala pet dana i pet noći, šaman je igrao i izvodio čarolije, gutao vatru ili kanap na kojem su bili vrhovi strela, izvodio trikovne tokom kojih su predmeti nestajali ili se pojavljivali, gutao ih i ispljuvavao po volji zajedno sa velikim količinama vode, pokretao životinje ispunjene slamom, ili u nepromoćivoj korpi, ispunjenoj vodom, magijom stvarao ribu, zrnevlje ili krv. Pored toga što su se brinuli za bolesne, šamani Klamata su upravljali vremenom, pronalazili izgubljene predmete i bavili se raznim oblicima proricanja.

Šamanizam Modoka je imao drugačija obeležja. Šamani su, kao na Visoravni, nakon potrage, sâmi mogli da obezbede pomoć natprirodnih zaštitnika, ali i u snovima, kao u Kaliforniji. Najpovoljniji period za pridobijanje tih sila, za muškarce se protezao od venčanja do početka staračkog doba, a za žene posle menopauze, jer duhovi nisu voleli menstrualnu krv. Postupak inicijacije bio je mnogo duži i složeniji nego kod Klamata. Konačan ulazak u šamanski red

dešavao se u zimu, na zahtev kandidata koji je organizovao svečanost, služio, hranio i plaćao učesnike. Novi šaman je slavio zimske obrede tokom pet uzastopnih godina (Miller; Gatschet 1; Bancroft; Kertis, t. 13; Spier 2; Barrett 3; Ray 3; Th. Stern 2).

Suvoparnost prethodnog opisa nije samo rezultat njegove prirodne rezimea. Sve informacije koje imamo o Klamatima i Modocima potiču od starih pripadnika plemena koji su po sećanju prepričavali svoj bivši život koji je, oko 1870. godine, već bio prošlost. Kolumbijsku visoravan su već od XVIII veka posećivali kanadski lovci, zatim radnici *Hadson Bay* kompanije, a kasnije i oni iz *Northwest Fur* kompanije. Veoma malo je ostalo od tih prvih svedočanstava. Da bi Indijanci sa Visoravni ušli u književnost, moraćemo da sačekamo izveštaj Luisa i Klarka, posle njihovog prolaska preko kontinenta 1805–1806. godine i putnika koji su sledili nakon njih. Ali još uvek se radi o delimičnim i epizodičnim zabeleškama, čiji su glavni junaci već nestajali zbog epidemija boginja, koje su već od 1830. godine desetkovale populaciju urođenika, još jače pogođenu *Zlatnom groznicom* koja počinje 1848. godine i uzrokuje krvave sukobe sa belcima. Klamati i Modoci su svoje teritorije ustupili američkoj vladi, koja je Kaliforniju dobila 1846. godine, a Oregon dve godine kasnije, ali su se Modoci pobunili protiv uslova života u rezervatu da bi bili konačno pobeđeni tek 1873. godine. Dakle, kada su Gačet i Kertin započeli da sakupljaju njihove običaje i predanja, ta kultura više nije bila živa. Sjajna Spirova monografija napisana između 1925. i 1926. godine još više ima karakter rekonstrukcije. Na sreću, pored ovih opisa jednog nestalog sveta, posedujemo zbirke mitova koji se pričaju i danas i koji čuvaju nešto od duha i unutrašnjih pokretača jedne kulture ugašene već jedan vek.

Ovako je, dakle, napravljen dekor za prvi čin knjige i postavljena scena za radnju. Ali, pre nego što se zavesa digna, bilo bi dobro navesti da stranice koje slede sažimaju materiju mojih predavanja na Kolež de Fransu tokom 1965–1966, 1967–1968, 1969–1970. i 1970–1971. godine. Materija koju sam predavao tokom 1966. i 1967. godine bolje je poslužila u knjizi *Poreklo ponašanja za trpezom* (šesti deo). Što se tiče predavanja iz 1968–1969. godine, ono je u potpunosti posvećeno rešavanju teškoća sa kojima sam se su-

očio kada sam počeo da radim na mitologiji Sališa: kao pod uticajem dvostrukog prelamanja, jedan mitski niz zajednički Klamatima, Modocima i Sahaptinima prostire se dublje ka severu, u obliku dva paralelna niza koji se delimično preklapaju i od kojih se jedan odnosi na vatru i vodu, a drugi na maglu i vetar. Morao sam da objasnim mehanizam pojave i da shvatim otkud je toliko pozajmica iz francuskog folkloru koji Indijanci otkrivaju preko kanadskih lovaca, našlo svoje prikladno mesto u drugom nizu. Kada je problem bio postavljen i, nadamo se, rešen, komparativna analiza mogla je da nastavi svojim tokom, ali iz straha da ću još više opteretiti knjigu, mnogo veću od onih koje su joj prethodile, odustao sam od ideje da uključim ovaj dodatni deo na koji ću se, ipak, često pozivati.

Pored tih važnijih teškoća, druge su, u dva navrata, prekinule ionako sporo pisanje, zato što četvrti tom nije samo nastavak prethodnih, već treba da okupi i poveže niti razasute tokom ekspozea: najpre su to bili događaji iz maja 1968. godine koji su tokom više meseci stvarali veoma nepovoljnu klimu za koncentraciju. Zatim su to, tokom zime 1968–1969. godine bile nevolje sa zdravljem. I konačno, praznine i nepouzdanost izvora umnogostručile su prepreke koje nisam mogao da savladam bez podrške kolega kojima se ovde zahvaljujem. Gospođica S. Debarba iz Pariskog opservatorijuma, profesori D. H. Hymes sa Pensilvanijskog univerziteta, B. J. Rigsbi sa Univerziteta u Novom Meksiku, Th. Stern sa Univerziteta u Oregonu, pokojni Ž. Ruso sa Univerziteta u Montrealu, P. i E. Maranda sa Univerziteta u Britanskoj Kolumbiji, E. Volf i P. Guru sa Koleža de Frans su mi ljubazno dali važne podatke iz astronomije, lingvistike, geografije, zoologije i botanike kao i neobjavljena dokumenta. Mada ne deli nikakvu odgovornost za ideje koje iznosim o muzici na kraju, Rene Lajbovic je drage volje pročitao i raspravljao sa mnom o tom delu teksta i na taj način mi pomogao da pojasnim svoju misao i usavršim izraz. Zahvaljujući ljubaznosti gospodina Džona Hesa iz francuske kancelarije „Njujork Tajmsa” i službama tih novina u Njujorku, kao i službama „Sijetl Tajmsa”, dobio sam fotografiju Pillar Rocka (slika I) koja je dobar par prvoj slici koja se nalazi u *Presnom i pečenom*. Gospodin Ivan Simonis sa Univerziteta u Montrealu mi je dao dokument za IV sliku, iz prvog izdanja dela *Relation* itd. P.

Dablona, koje je očigledno lakše dobiti tamo nego u Parizu, jer je u trenutku kada sam spremao ovu knjigu primerak iz Nacionalne biblioteke bio nestao. Dr Odri Hautorn, konzervatorica Antropološkog muzeja Univerziteta u Vankuveru mi je dostavila dokumenta sa slike III i omogućila da ih reprodukujem. Zahvaljujući ljubaznom posredovanju gospodina Čarlsa Ratona, gospodin Žan Pol Barbje mi je stavio na raspolaganje bronzu iz Amlaša da bih je fotografisao. Ona se nalazi na poleđini moje knjige.

Kako da se zahvalim slikaru za delo prema kojem sam oduvek gajio posebno divljenje? Pošto ga je zajednički prijatelj obavestio kako sam voleo da zamišljam da on pravi ilustraciju za određeni mit, Pol Delvo je korice ove knjige ukrasio originalnom kompozicijom zbog čega smo mu izdavač i ja veoma zahvalni.

Gospođica Nikol Belmont mi je pomogla da sakupim dokumentaciju, gospođa Žaklin Diverne je prevela nemačke izvore, gospođa Evelin Gedž je kucala tekst, gospodin Ž. M. Šavi je nacrtao karte i dijagrame. Zahvaljujem se svima njima, kao i mojoj ženi koja je čitala korekture.

PRVI DEO

PORODIČNE TAJNE

Incest is fine, as long as it's kept in the family.

Citat iz „Plejboja” od oktobra 1965, str. 43.

I	Skriveno dete.....	25
II	Lude žene i mudre device	47

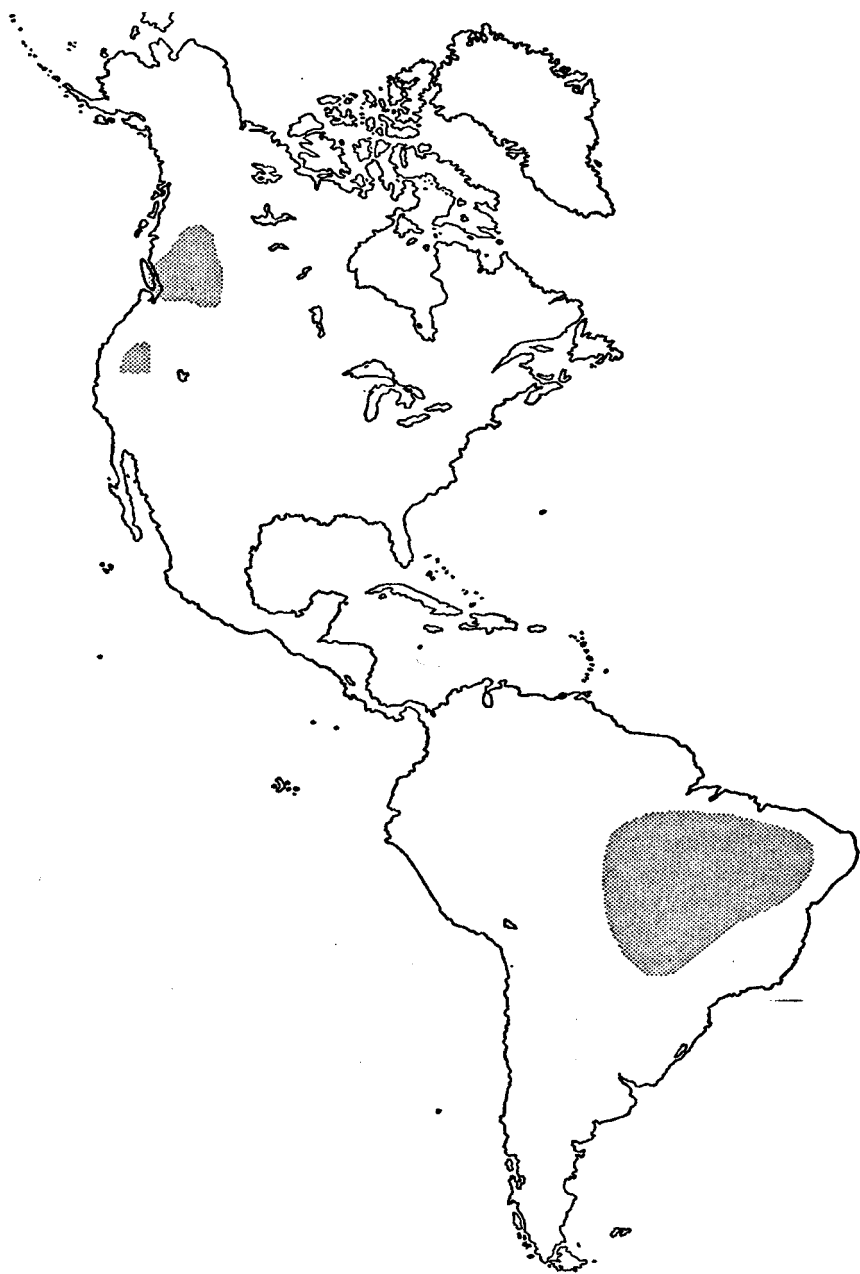
I

SKRIVENO DETE

ὄν ποτ' ἔχουσ' ἐν ὠδίνων
λοχίαις ἀνάγκαισι
πταμένας Διὸς βροντᾶς
νηδύος ἔκβολον μάτηρ
ἔτεκεν, λιποῦσ' αἰῶ-
να κεραυνίῳ πλαγᾷ·
λοχίους δ' αὐτίκα νιν δέ-
ξατο θαλάμαις Κρονίδας Ζεὺς·
κατὰ μηρῶ δὲ καλύψας
χρυσέαισιν συνερείδει
περόναις κρυπτὸν ἄφ' Ἑρας.

EURIPID, *Bahantkinje*, stih 88–98

U prethodnoj knjizi (*PPT*, str 164, 206, 250) pokazali smo da mitovi o kradljivcu ptica u Južnoj Americi i mit o suprugama zvezda u Severnoj Americi pripadaju jednod istoj grupi preobražaja. Već iz činjenice ustanovljene u *Presnom i pečenom* vidi se da južnoameričke mitove o poreklu vatre ili vode prati paralelni niz mitova čija je junakinja zvezda, supruga smrtnika (M₈₇₋₉₂). Ali, taj niz koji govori o poreklu biljaka koje čovek gaji, obrće pol junaka severnoameričkog niza o mužu-zvezdi, i njegov deo je upravo priča o suprugama zvezda.

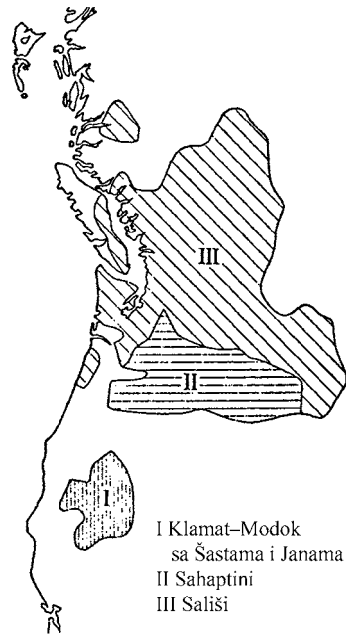

Slika 1. – Važne oblasti u kojima se mit prostire u obe Amerike

U nastavku ove knjige ćemo dublje ispitati strukturu te velike mitske celine koja praktično potpuno pokriva Novi svet. Pošto smo već pokazali prisustvo i ulogu istih mitova u, ponekad, preobraženim oblicima u obe hemisfere, ne možemo da ne skrenemo pažnju na mitove (M_1 , M_{7-12}) koji se u Severnoj Americi pojavljuju u doslovnom obliku: što je utoliko značajnije jer se dešava u regionu koji je približno omeđen kotlinama reka Klamat na jugu i Frejzer na severu, što je mala teritorija kada se posmatra u odnosu na kontinent, smeštena u zapadni i severni deo Severne Amerike, to jest, veoma daleko od tropskih predela.

Južne Amerike, gde odgovarajuće verzije zauzimaju takođe relativno svedenu i povezanu teritoriju (slika 1).

Da bismo izveli ovo istraživanje koje je trostruko teško zbog udaljenosti geografskih površina, visokog broja raspoloživih verzija i lingvističke i kulturne raznolikosti grupa iz kojih one potiču, usvojićemo hibridni metod, delom sistematski, a delom geografski. Kako se budemo penjali od juga prema severu, najpre ćemo izdvojiti prvu grupu varijanata čija rasprostranjenost izgleda kontinuirana na maloj teritoriji, smeštenoj na granici severne Kalifornije i južnog dela današnje države Oregon, uprkos raznolikosti plemena: polovina su članovi lingvističke porodice Klamat–Modoka koja zauzima izolovani položaj u okviru šire penutijanske grupe. Druga polovina – koju čine Šastama, Acugevi, Ačomavi i Jane – pripada porodici hokan. Potom ćemo ispitati verzije severnih Sahaptina i njihovih suseda Činuka i konačno verzije plemena lingvističke porodice Sališ koja se široko prostire i na teritoriji Kanade. Zbog razloga koje će na-

Slika 2. – Populacije o kojima se govori u ovoj knjizi

predak arheologije i istorijske lingvistike možda objasniti, taj način raspolaganja materijalom omogućava da u svakom stadijumu analize ostvarimo progres (slika 2).

Isti razlozi, kao i oni zbog kojih smo ih, kada se radi o arheologiji i etnografiji, stavili u Prolog, nas navode da prvo proučavamo klamatsko-modočku celinu pa ćemo tako početi sa analizom starih dokumenata koje je Albert S. Gačet prikupio oko 1877. godine. Oni opisuju podvige kulturnog heroja Aišiša koji su, kako beleži ovaj autor, predstavljeni u „obliku dugačkog ciklusa srodnih mitova” (Gatschet *I*, I, str. LXXXV, n.; Barker *I*, str. 22).

M₅₂₉. Klamat–Modok: rođenje heroja

Nekada davno, mlada žena po imenu Letkakavaš koja je nosila svoju bebu na leđima kako to rade indijanske žene, napravi lomaču da spali leš jedne veštice. Zapravo je htela da se i sama spali, zajedno sa detetom. Demijurg Kmukamč je iznenadi u trenutku kada se bacila u plamen, ali je mogao da spase samo dete. Pošto nije znao šta će sa malim bićem, smesti ga u svoje koleno, vrati se kući i požali se kćeri da je dobio čir zbog kojeg mnogo pati. Njegova kćer pokuša da izvuče gnoj. Na njeno veliko iznenađenje, iz rane izađe dete.

Pošto je beba neprestano plakala, njen „otac” htela da joj dâ ime da je smiri. Bez uspeha je naređao više imena. Kad je stigao do imena Aišilamnaš koje znači „onaj kojeg smo sakrili u telo”, jecaji se prorodiše. Potpuno su prestali kada je dete čulo ime Aišiš i prihvatilo ga. Tako je raslo pored oca hranitelja. Postalo je stručnjak za izradu bogate odeće, veliki kockar i uvek veoma uspešan, čak i protiv svog oca koji zbog toga postade ljubomorani (Gatschet *I*, I, str. LXXXV–LXXXI).

Identitet veštice i razlog za samoubistvo mlade žene biće rasvetljeni kasnije. Ime junakinje, Letkakavaš, označava tangaru sa crvenom glavom (*Pyrranga Ludoviciana*), malu pticu iz roda vrabaca čiji mužjak ima svadbeno perje blistavih boja. Ime demijurga koje Barker transkribuje u obliku /gmokamč/, analizira se na sledeći način: /

gmoč/ „biti star”, plus augmentativ /?mč/, što daje: „veliki starac”. Aišiš (Barker: /?aysis/ dolazi od glagola /?aysi/ „sakriti, sačuvati” i znači „sakriveni” ili „skrivanje”. Sledeći mitovi detaljnije opisuju ličnosti i iznose njihove sporove:

M_{530a}. *Klambat: kradljivac ptica (I)*

Priča se da je na početku vremena, demijurg Kmukamč koji je živeo sa sinom po imenu Aišiš, odlučio da stvori bića i stvari, naročito ribe. Da bi Indijanci mogli da love ribu u velikim količinama svaki put kada južni vetar isuši korito reke, napravio je branu.

Ali Kmukamč se zaljubio u jednu od kćeri svoga sina i hteo je da ga se otarasi. Tvrdio je da su ptice čije je gnezdo na drvetu /kenawat/ bili orlovi i naredio mu je da ih uhvati, ali da prethodno skine tuniku, pojas i traku sa čela. Nagi junak se uspenra i nađe samo ptiće neke obične vrste. Za to vreme, biljka je izrasla tako visoko da Aišiš nije mogao da siđe. Sklonio se u gnezdo i čekao.

Kmukamč uze odelo svoga sina i dobi njegovo fizičko obličje. Snaha koju je priželjkivao jedina nije videla prevaru. Ostale su ga odbacile ubeđene da nije njihov muž.

Zatočenik na vrhu drveta, lišen hrane, Aišiš je postao kost i koža. Dve devojke-leptiri ga otkriše. Donele su mu vode i hrane, oprale mu kosu, nauljile njegovo mršavo telo i spustile ga sa drveta u svojoj korpi.

Aišiš pođe u potragu za svojim ženama. Otkrio je Čiku (zeba) i Klétish (kanadski ždral) kako tragaju za podzemnim korenjem. Čikino dete ga prvo prepozna. Dve žene, a zatim i treća po imenu Tûhûsh, šljuka (*Fulica americana*), radosno dočekaše muža za koga su mislile da je mrtav. On im je dao ogrlice napravljene od iglica bodljikavog praseta koje je ulovio.

Obavešten o povratku sina, Kmukamč se pripremi da ga primi. Junak naredi svom dečaku da, igrajući se, ukrade dedinu lulu i da je baci u vatru. Čim je lula izgorela, Kmukamč umre. Kasnije je vaskrsnuo i hteo je da se osveti sinu tako što je nebo

premazao smolom koju je zapalio. Jezero rastopljene smole pokri zemlju, ali Aišiš je znao da svoju kolibu sačuva na skrovitom mestu. Njegova treća žena, Tûhûsh, htela je da proviri iz kolibe i kap smole pade joj na čelo. Šljuka od tada na tom mestu nosi ožiljak. (Gatschet I, I, str. 94–97).

M_{530b} *Klambat: kradljivac ptica (2)*

Aišiš je bio majstor za igre spretnosti i za kocku. Kad je išao na takmičenja, zajedno sa svojim drugovima palio je vatre duž puta. Plamen Aišišove vatre sijao je ljubičasto plavom svetlošću, vatra Srebrne lisice bila je žuta, a Kmukamčova je pravila samo gusti dim. Na takmičenju lukom i strelom, Aišiš je uvek pobeđivao, a u drugim igrama, gde se kladilo, odnosio je sve uloge.

Aišiš je imao pet žena: Šljuku, Vevericu sa dugačkim repom, Kanadskog ždrala, Divlju patku i Zebu. Kmukamč koji je žudeo za drugom, hteo je da uništi svog sina. Pretvarao se da se setio mesta na kojem je njegov pokojni otac lovio orlove, odveo je Aišiša tamo i rekao mu da se popne na vrh bora /kapka/ koji je narastao tako visoko da junak sa njega nije mogao da siđe. Uostalom, u tom gnezdu su bile sasvim obične ptice.

Kmukamč obuče odeću svog sina i uze njegovo obličje. Požuri se da legne sa ženom u koju je bio zaljubljen, ali ni ona ni druge nisu zbilja verovala da je on njihov muž. Ni Aišišovi drugovi nisu bili ubeđeni da je on njihov drug jer umesto da se penje u nebo, vatra uzurpatora stvarala je puzajući dim, a njegove strele su promašivale cilj. Drugovi su toliko žalili za Aišišom da su izgubili želju da učestvuju u igrama.

Sve žene su bile neutešne, osim Divlje patke koju udovištvo uopšte nije brinulo. Ždral je plakala tako jako da ju je Aišiš čuo u svom zatvoru, pa se i on rasplakao. Gore, sasvim blizu neba, čekao je smrt jer mu je na kostima ostala samo koža.

Primetile su ga dve devojke-leptiri. Obavestile su oca, a on ih pošalje da pomognu junaku. Kad se povratio i ugasio žed, ispriča im svoje muke. Spustile su ga na zemlju u korpi od vr-

bovog pruća, postavljenoj risovim krznom. Aišiš je dugo bio bolestan. Konačno se oporavio (Gatschet I, I, str. 99–101).

Hazardne igre o kojima priča mit su u životu Klamata i Modoka zauzimale važno mesto (Spier 2, str. 76–80; Angulo–d’Harcourt, str. 204–205; Ray 3, str. 122–130). U nekima od njih su se sučeljavale samo ekipe – nacionalne u neku ruku – susednih plemena. Vođe svake ekipe su vodile igru dok su ih njihovi drugovi hrabрили pesmom i kricima, pokušavali da ometu protivnički tabor svim vrstama lukavstava i svaki je davao ulog u skladu sa svojim mogućnostima. Značajna bogatstva su na taj način menjala vlasnike. Obredi i talismani kao što su oštrice od opsidijana i leševi slučajno nađenih malih životinja, trebalo je da obezbede i sačuvaju sreću u igri. Dok su išli na turnir, igrači su palili vatre i prema boji plamena i pravcu dima predskazivali ishod.

Postojalo je više igara zasnovanih na istim načelima, sa malim razlikama. Svaki igrač je raspolagao određenim brojem različito označenih predmeta koje je slagao po izvesnom redu i skrivao ih ispod zaklona od pletenog pruća. Protivnik je trebalo da pogodi redosled i da to pokaže unapred određenim znakom. Ali, pre nego što iznese svoju konačnu odluku, kojoj prethodi lupanje rukama, imao je pravo da nagađa da bi omeo protivnika i podstakao ga da izmeni svoju igru. Tokom tog preliminarnog sučeljavanja, protivnici su se pažljivo osmatrali, a onaj koji je trebalo da pogađa, nadao se da će se onaj koji slaže predmete odati nekakvom prepoznatljivom mimikom ili nespretnim rukovanjem predmetima. U ovim igrama su pored stečenog iskustva, smisao za psihologiju i ono što se naziva „blef” imali važnu ulogu. To objašnjava činjenicu da su igrači bili nejednako obdareni i da su šampioni uživali u značajnom prestižu koji je prevazilazio granice njihovog plemena.

Identitet junakovih supruka je ponekad nesiguran. Barker (2, str. 395) i Stern (3, ms.) prevode ime druge žene /st’ok’wa/ kao „mlada šljuka” a ne „veverica”, kao Gačet i Kertin. Međutim, u verziji M_{530a,b} (M₅₃₈; GČ) Barker čuva smisao svojih prethodnika. Jedan Gačetov izvestilac je istu reč preveo kao „riba”. Isto radi i Kertis u svojoj verziji (M_{531a}; XIII, str. 210–212) pa nabraja: liska (šljuka), neka vrsta

ždrala ili čaplje, mala riba /stokoa/, mala ptica, patka i krpelj. Videćemo da Barker navodi drugačiju listu supruka kao i Kertin (M₅₄₁; GČ). Sam Gačet prema jednoj Modočkoj verziji navodi: Krtica, Lasica, Bodljikavo prase, Kuja, Čaplja ili Ždral, Divlja patka (*Anas boschas*), Carić i druge ptice, Leptir, plus čitava jedna grupa supruka čijim se imenima ne zamara (Gatschet I, I, str. LXXXVII).

Vratićemo se na taj problem kad budemo govorili o verzijama sa severa. Osim toga, Gačet reč /wan/ prevodi kao „srebrna lisica”, a Barker (2, str. 459) njome označava crvenu lisicu. Razlika je manja nego što izgleda, jer Gačet (I, I, str. 474) navodi da kao „srebrnu”, označava crvenu lisicu kada dobije zimsko krzno.

Nasuprot tome, jasno je da M₅₃₀ i M₅₃₁ upućuju na različite botaničke vrste kada opisuju biljku čiji magični rast izoluje junaka. /Kenawat/ bi bio jestiva biljka iz prerije sa mirisnim cvetovima (Gatschet I, I, str 146), verovatno neka vrsta kiseljaka (engl. *horse-sorrel*) koja raste jednu ili dve stope u visinu i čiji je rast veoma brz u krajevima koji su topliji od teritorije Klamata, gde je zima sprečava da raste (Gatschet I, II, str. 127). Što se tiče biljke kapka, to je vrsta malog bora, *Pinus contorta* po Gačetu (*ibid.*, str 118), a po Barkeru (2, str 148, /gapga/) čiju unutrašnju koru Indijanci jedu u proleće kada krenu sokovi. U jednoj verziji se, znači, govori o biljci, a u drugoj o drvetu, ali zajedničko im je da su jestive i manje od srodnih vrsta, bilo zbog slučaja – hladnoća – ili kada se porede sa drugim pripadnicima iste porodice. Mit svaki put biljke preobražva tako da od jestivih metaforički postaju „kanibalske”, a pored toga i varljive, jer nose gnezdo običnih ptica umesto gnezda orlova koje junak misli da će na njima naći.

Te ptice /skûle/ bi mogle biti sturnele (Barker 2, str. 390; /sqol'e/ „meadowlark“), o čijoj smo semantičkoj funkciji raspravljali u prethodnom tomu (PPT, str. 188–195), koje se gnezde na tlu i nisko lete, pa su tako u dijametralnoj suprotnosti sa orlovima, gospodarima neba, što, posle biljnih vrsta, doprinosi naglašavanju suprotnosti između onoga što je gore i onoga što je dole.

Što se tiče krzna kojim su devojke-leptiri obložile korpu, podsetićemo na prekor koji je zabeležio Gačet (I, I, str. 189): „Misliš da si bogat, a nisi čak ni risovu kožu raširio!” To je izgovorila mlada žena

razočarana svojim mužem, kada je videla da je lišena najosnovnijeg konfora: male uštavljene kožice koja štiti od vlage kad se na njoj sedi. Funkcija epizode sa ogrlicom od bodlji bodljikavog praseta pojaviće se kada budemo raspravljali o Barkerovoj novijoj verziji mita.

U ovoj fazi bi bilo dobro da već sada podvučemo očiglednu simetriju između severne i južnoameričke verzije priče o kradljivcu ptica. Junak iz M_1 , za kojeg pretpostavljamo da je maloletan, siluje svoju majku. Junak iz $M_{530-531}$ nema majku i ne samo da je zreo i oženjen, već ima puno žena: neke verzije mu daju desetke žena. Na početku mita, jedan još nije dobio ni navlaku za penis, na šta se kod Bororoa svodi sva odeća, dok se drugi pojavljuje kao majstor najskupocenije odeće, pa će biti potrebno da ga otac natera da skine sve sa sebe, da bi mogao da obuče njegovu odeću i da bi dobio njegov fizički izgled. Ako je tačno tumačenje M_1 koje smo dali, silovanje majke izražava odbijanje prelaska u kuću muškaraca i odbijanje da se napusti dečiji i ženski svet. Nasuprot tome, Aišiš je toliko snažno na muškoj strani da ga otac nosi u nekakvoj drugoj trudnoći.¹

Kao podršku našoj tezi, u knjizi *Presno i pečeno (Le Cru et le Cuit*, str. 57, 63, 67, 71, 84) ističemo da junak iz M_1 preobražava junake iz srodnih mitova čiji nadimak – Baitogogo na bororo jeziku – znači „zatočeni”. Oni, kao i on, imaju imena koja govore o njihovom elegantnom oblačenju i fizičkoj lepoti. U ovoj fazi dokazivanja, ova pretpostavka može da izgleda suviše smela. Ona sada dobija svoju potvrdu iz severnoameričkih priča gde se junak, čije su pustolovine tačna reprodukcija pustolovina ovog drugog junaka, zove „skriveni” ili „utajeni”, a mitovi su puni pohvala njegovoj lepoti tako da je na jeziku Klamata, reč koja označava fizičku lepotu /Aišišchi/ – „sličan Aišišu” – izvedena iz imena junaka (Gatschet I, I, str. LXXXV–LXXXVII; II, str. 18). A upravo smo videli da mitovi Severne Amerike objašnjavaju njegovo ime tako što mu daju simetrično značenje sa onima koja smo imali u južnoameričkim primerima.

¹ Prema Gačetu (I, I, str. LXXXVIII), kod Klamata reč „otac” se kaže /p’tishap/ a kod Modoka /t’shishap/. Označavaju „hranitelja” i navodno su izvedene od /t’schin/ „rasti”. Barker (2) bez komentara daje /tsin/ „rasti (samo kad se radi o osobi)” i /tis/ ili /ptisap/ „otac”.

Taj odnos simetrije se širi na sve aspekte mita. Tako se incest sa očevom suprugom, koji je polazna tačka za M_1 , u $M_{530-531}$ obrće u incest sa suprugom sina. U prvom slučaju kao deo osvete, a u drugom kao deo plana, otac izoluje sina na vrh jednog drveta ili na stenovitu padinu, pod izgovorom da ga šalje da uzme ptiće, u jednom slučaju are, prototip za ptice voćare, a u drugom orlove, prototip grabljivice. Zatočeni junak trpi glad i žeđ i njegovo telo slabi zbog spoljne agresije (M_1) ili od unutrašnjeg slabljenja ($M_{530-531}$), sve dok ga na zemlju ne spuste lešinari mužjaci i kanibali u M_1 , i leptiri, ženke i bezazleni, u $M_{530-531}$.

Kada se vrati među svoje, junak iz M_1 sprema osvetu uz pomoć mlađeg brata, junak iz $M_{530-531}$ radi isto uz pomoć svog sina. U nastavku, otac krivac strada, u jednom slučaju od vatre, a u drugom od vode².

Ta poslednja opozicija je posebno zanimljiva zbog odnosa preobražavanja koji smo, u *Sirovom i pečenom* ustanovili između osnovnog mita M_1 i verzija Že M_{7-12} , koje u jednom slučaju upućuju na poreklo vode (nebesko), a u drugom na poreklo vatre (zemaljsko). Taj odnos preobražavanja se ponovo pojavljuje između mitova koji se, kao što smo videli, sistematično obrću oko jedne druge ose. Upadljivo je da $M_{530-531}$ imaju crte koje ih istovremeno približavaju i sa M_1 i sa M_{7-12} . Kao u ovoj poslednjoj grupi, drvo, umesto strme stene, služi zato da razdvoji junaka od njegovih. U oba slučaja njegova potraga je razočarenje, bilo zato što umesto retkih, nalazi samo obične ptice ili zato što se u gnezdu nalaze samo jaja. U svim slučajevima, mitovi na isti način opisuju muke junaka zatvorenika: izgladneo, ožedneo, pokriven prljavštinom. U grupi M_{7-12} oslobođenje stiže od jaguara, zastrašujuće životinje koja prolazi u podnožju

² U iskušenju sam da poređenje razvijemo i dalje, jer u $M_{530-531}$, otac krivac strada zato što je bio odvojen od svoje lule, dakle, jedne *probušene grane*, a u M_1 se spaja sa granom *koja ga buši*: rogovi jelena koji ga probadaju. Ipak ćemo epizodu sa lulom radije ostaviti po strani: prvo, ona se ne pojavljuje u svim verzijama (verzije Kertisa M_{531a} i Barkera M_{538} zamenjuju lulu sa jednim ili više spoljašnjih srca „koje je starac nosio kao torbu okačenu oko vrata“. Jedna Sternova verzija M_{560} govori o privesku ogrlice), a drugo, ta diskusija bi nas, ukoliko želimo da uspostavimo paradigmu, obavezala da uzmemo u razmatranje čitav niz mitova, širok i složen, koji se odnosi na praktično celu Kaliforniju.

stabla: dakle, spašen je od dole. Junak iz $M_{530-531}$, kojeg su u korpi spustile devojke-leptitri, nevina stvorenja koja su doletela do njega, spašen je akcijom odozgo. Svuda ga hrane životinje pomagači, poje ga, čiste prljavštinu sa njega i dok uživa u njihovom gostoprimstvu, dolazi do odlučujućeg događaja za čovečanstvo: otkriće vatre za kuvanje u M_{7-12} , koji u $M_{530-531}$ zamenjuje jedno drugo otkriće o kojem ćemo govoriti nešto kasnije (*GC*, str. 45–46).

Klamatski mit se i po zaključku približava mitu Bororoa. Setićemo se da junak iz M_1 , da bi kaznio svoje bližnje zbog nevaljalstva koje su pokazali prema njemu, izaziva pljusak koji gasi sva ognjišta u selu, osim ognjišta njegove bake kod koje je pronašao utočište. On je dakle istovremeno i gospodar voda (nebesko), koje razjaruje i gospodar vatre (zemaljsko), koju je u stanju da sačuva. Na simetričan način, otac junaka iz $M_{530-531}$, da bi kaznio svog sina zbog nevaljalstva, izaziva vatrenu kišu od koje jedino junak zna da se zaštititi i koju pretvara u jezero koje potapa čitavu zemlju, osim kolibe u kojoj on ostaje na suvom sa svojim vernim suprugama: „Puno vremena posle, Kmukamč vaskrsnu i odluči da se osveti svome sinu. On obloži nebeski svod smolom i zapali je. Ali Aišiš ščepa jednu ploču koju je držao horizontalno (iznad glave) i mada su se njegove žene jako plašile reče: 'Mene nikada neće uspeti da ubije.' Smola napravi jezero koje pokri zemlju. Jedino je Aišišova koliba ostala na suvom.” (*Gatschet I, I, str 96*).

Tako se, dakle, pljusak koji gasi sve vatre osim jedne (M_1), preobražava u vatrenu kišu koja sa sobom nosi sva ognjišta osim jednog. Dok voda u M_1 funkcioniše kao sredstvo protiv vatre, vatra u $M_{530-531}$ funkcioniše kao voda. Povodom M_1 smo uočili da složeniji zaplet (u odnosu na zaplet iz M_{7-12}) omogućava da se etiološki aspekt mita ostavi u latentnom stanju. Istu tvrdnju ćemo ponoviti povodom grupe kojoj pripadaju $M_{530-531}$.

*
* *

Reći ćete sledeće: dobro, grupa mitova koji stižu iz tropske Amerike nalazi se netaknuta u jednom regionu severa Severne Amerike. Šta to dokazuje osim da je Amerika bila naseljena uzastopnim

talasima emigranata koji su došli iz Azije i nosili sa sobom mitove od kojih su neki prepoznatljivi i ovde i tamo? Već odavno znamo, i mitovi ne manjkaju, da paralelne verzije postoje u obe hemisfere. Nije zanimljivo da se još jedan doda već dovoljno dugačkoj listi.

Ako tako postavimo problem, smisao našeg poduhvata će biti pogrešno shvaćen. Mi ne tražimo odgovor na pitanje zašto postoje sličnosti, već kakve su te sličnosti. Zapravo, svojstvo mitova koje grupišemo nije da su slični, jer oni često to i nisu. Naša analiza nastoji da otkrije zajednička svojstva uprkos tako velikim razlikama, da bi se mitovi koje stavljamo u istu grupu mogli smatrati i potpuno različitim.

Kao rezultat toga, slučajevi u kojima međusobno srodstvo mitova bode oči, nam samo postavlja ograničenja. Ti slučajevi su bez sumnje od velikog značaja, tim više što ubedenije koje stvaraju ne zahteva školu strukturalne analize i podvrgavanje komplikovanoj igri preobražavanja. Ali dokaz nije rezultat činjenice da se sličnosti mogu posmatrati na empirijskom nivou. Mi znamo, a to dokazuju i greške komparativne mitologije, da ništa nije varljivije od tih sličnosti. Zbog toga su se studije tog tipa, zasnovane samo na tom kriterijumu, vrlo brzo svele na naklapanje koje izaziva jaku mučninu. Ako smo, kao što je rečeno (Leach 2, str XVI), komparativne studije ponovo učinili vrednim poštovanja, to je zato što smo razumeli da sličnost ne postoji po sebi: ona je samo poseban slučaj razlike, onaj u kojem razlika teži nuli. Ali, ona se nikada ne poništava u potpunosti. Kritičko razmišljanje treba da pođe od empirijskih inventara i da postavi suštinsko pitanje uslova pod kojima nekakva sličnost može da ima smisao, čije bogatstvo prevazilazi ono što bi podrazmevao slučajan susret, dejstvo konvergencije ili zajedništvo po poreklu.

Tada sličnosti nisu rezultat običnog posmatranja. Umesto da im pristupamo kao iskustvenim podacima, shvatamo ih kao razumna bića. One prestaju da budu samo pogodne za posmatranje već postaju dokazive zbog činjenice da se razlikuju u stepenu, ali ne i u prirodi razlika koje, da bismo mogli da ih svedemo, uvek zahtevaju dokaz. Neophodnost posla dokazivanja se tako širi na čitavo polje.

Naša namera, dakle, nije da između mitova ustanovimo odnose srodstva ili porekla koji bi pokazali površinsku sličnost, već ćemo početi tako što ćemo postaviti načelo da se mit nikada ne svodi na svoju pojavnost. Ma koliko mogu da budu različite, te pojavnosti pokrivaju manje brojne strukture, to je tačno, ali tim su one stvarnije. Bez obzira na to da li im nešto dodajemo ili oduzimamo, te strukture imaju karakter apsolutnih predmeta: one su matrice stvaranja tipova kroz uzastopne promene koje je moguće složiti u nizove i koji treba da nam omoguće da, do najmanje nijanse, objasnimo svaki konkretni mit shvaćen u svojoj individualnosti.

Ovoj metodi nije uvek potrebno da se poziva na istoriju, ali joj ona zbog toga ne okreće leđa. Jer kada pokažemo postojanje neslučenih veza između mitova i klasiramo varijante u poredak koji upućuje barem na obavezni pravac izvesnih delova, ona pred istoriju postavlja problem koji je podstiče da razmotri hipoteze na koje možda ne bi pomišljala i pruža joj pomoć koja je plodnija od ograničavanja na jednostavno registrovanje njenih rezultata.

Dakle, kako iz obzira prema eventualnim istorijskim implikacijama, tako i zbog brige da verovatnijim učinimo približavanje podstaknuto formalnom sličnošću, ovde ukazujemo na celinu svojstava zajedničkih za dva semantička polja koja čine pozadinu mita o kradljivcu ptica, kako na severozapadu Severne, tako i u Južnoj Americi. Mi smo, da vas podsetimo, već spomenuli izvestan broj tih svojstava još na početku, kao i tokom ovih *Mitologika* i sada se ponovo vraćamo na njih (*PP*, str. 56, 63–64, 160 n. 2, 295 n. I, 305 n. I; *MP*, str. 94, 160–161, 168–171, 184 n. I, 264 n. I, 320 n. I, 392 n. I, 396–397). Bez podsećanja na taj materijal, našu pažnju ćemo sada usredsrediti na slučajeve paralelizma od velike važnosti, koji direktno upućuju na mit o kojem smo već govorili.

Matakoï iz Čakoa koje skorašnje lingističke klasifikacije vezuju za panoansku porodicu, kao i Klamati, Modoci i Bororoi poznaju lik čije bi ime koje su mu dali /tawkxwax/ ili /tacjuaj/ moglo da znači „nevidljiv” ili „skriven”. Kao i Indijanci Že, oni pričaju da su kuhinjsku vatru dobili od jaguara, a imaju i druge mitove slične sa plemenima koja razvijaju temu kradljivca ptica. Tu spadaju mitovi o poreklu žena ili o ljubavnici zmiје (Campana, str. 309, 314–317 i *PP*, *MP*,

Index des Mythes pod „Matako“). Pošto demijurg trikster³ Tawkwax nije imao ženu, priča se (M₅₃₂, Métraux 3, str: 39–40) da je uvukao penis u svoju ruku i tako začeo muško dete. Povereno jednoj starici, dete je naraslo i postalo čudesni ribolovac. U to vreme sva voda i sve ribe sveta nalazile su se u deblu velikog stabla u kojem se riba mogla loviti u bilo kom periodu. Ali, neodmerenim potezom junak probuši deblu i izazove potop koji pokrije čitavu zemlju, osim jednog drveta na koje se on bio sklonio. Konačno i to drvo popusti. Junak je nastradao u talasima. Njegov otac demijurg uspeo je da ovlada poplavom i da vode sakupi u „korito reke koja danas teče pored Buenos Ajresa“. Već mitovi Klamata i Modoka vezuju skriveno dete za poreklo ribolova koji je junak Matako Indijanaca pretvorio u sezonski posao, i za poreklo hidrografske mreže, za šta je posthumno odgovoran. Te crte ćemo naći još jače podvučene u mitovima Probušenih Noseva i važno je već sada приметiti da oni pričaju (M₅₃₃, Spinden I, str. 19–21) priču o demijurgu triksteru koji oploduje sopstveni lakat tako što u njega uvlači svoj penis i rađa sina. Još je značajnija činjenica da to dete pomaže ocu da povрати oči koje je izgubio jer je glupo verovao da može bez posledica da ih izvadi i da ih zatim vrati u očne duplje. Mi smo zapravo ustanovili (PP, str. 197–199) da taj motiv, prisutan i u Južnoj Americi, počiva na opoziciji između očiju i izmeta, koji predstavljaju stalne delove tela po prirodi ili odvojive prema opredeljenju.

Dete zauzima položaj između očiju i izmeta jer je nepokretno tokom devet meseci, a zatim bespovratno izbačeno iz tela čiji je sastavni deo bilo i može, dakle, da igra ulogu pojma posrednika. Zato demijurg i uspeva da popravi grešku koja je bila *vađenje očiju* tako što u telo, putem samooplodnje, *unosí dete*. Južnoamerički mitovi stavljaju naglasak na opoziciju: *oči/izmet*, dok ga ovaj o kojem smo govorili, premešta na opoziciju *oči/dete*. Ali upravo taj otac, ponekad trudan, koji nosi dete u bedru, rađa svoju decu kroz anus (M_{542a}, Phinney, str 52 n. 2). Dakle, deca izmet i mnogobrojni mitovi iz istog regiona – kao oni koji Kojotu dodeljuju lične savetnike koje

³ Mitološki lik prevaranta čija se popularnost kasnije prenela modernu popularnu kulturu = pametan, nestašan stvor ili osoba koja prolazi sve opasnosti korišćenjem varki. (Prim. prev.)

str. 273). Zerries (*l.c.*) je napravio popis prostiranja motiva koji se, manje više, poklapa sa našim.

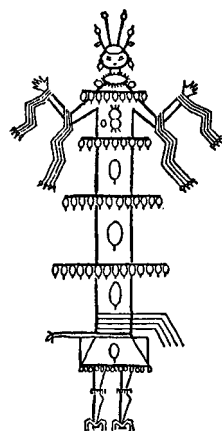
Po pravilu tiho, skriveno dete se ponekad, posle rođenja, preobražava u plačljivo bebu (M₅₂₉). Isto se dešava i u mitu plemena Vintu (M₅₃₄, du Bois–Demetracopoulou, str. 333–334) sa severa Kalifornije, na maloj udaljenosti od Modoka i Klamata; dete, koje su njegove sestre sakrile, oslobađa se i ispušta takve krike da natera u beg svo stanovništvo. Začuti samo kada vidi sestrinu menstrualnu krv koje se jako boji, beži i nestaje u dubinama.

Ma koliko bio neznan ovaj podatak, on upućuje na to da skriveno dete, blisko vezano za telo oca ili za čitavu porodicu, kada ga ona drži zatvorenog, nudi odnos korelacije i suprotnosti sa plačljivim detetom, koje od sebe odvaja sve sebi bliske. Ali, plačljivo dete iz Kalifornije ne podnosi da gleda menstrualnu krv kojom se, nasuprot tome, skriveno dete južnoameričkih mitova prska da bi se opralo, a ponekad čak i hrani (Wassen *I*, str. 116; Rochereau–Rivet, str. 100).

Po toj hipotezi bi temu trudnog muškarca trebalo razmatrati kao poseban slučaj opštijeg motiva, koji govori o porodici koja jedno od svoje dece sklanja od pogleda saplemenika, zatvara ga u skrovište, pere i hrani u potaji. Videćemo da taj motiv zauzima veliko mesto u mitovima Severne Amerike koji se najneposrednije tiču našeg dokazivanja i u kojima junak ponekad nosi ime slično Aišišovom, te da ga je njegov očuh skrivao u kolenu: tako da na jeziku Jana imamo / weanmauna/ „skriveni” (Curtin 3, str. 121, 339, 421). Za naše potrebe je sada dovoljno da podvučemo da uočavamo iste podudarnosti između dve teme u južnoameričkim mitovima i obredima. To smo, uostalom, i pokazali kada smo raspravljali o imenu junaka bororo mitova, Baitogogoa ili „zatočenog”, koje je, da bismo ih pravilno interpretirali, trebalo približiti običajima Že i Karaja Indijanaca vezanim za zatvaranje adolescenata ili jedne adolescentkinje visokog ranga. Korumtau, junak jednog Mundurukuu mita (M₁₆), dete je sakriveno u dvostrukom smislu pojma jer ga je otac rodio bez pomoći žene, a zatim je hteo da ga sakrije od svih ostalih. (*PP*, str. 63–66).

Treba da kažemo i da na severozapadu Severne Amerike i u širokom pojasu Južne Amerike, jedan isti preobražaj omogućava da se pređe sa motiva skrivenog deteta na motiv skrivene supruge. Je-

dan običaj Sanpoila osigurava preobražaj, jer su kao i drugi Sališi, iz unutrašnjosti ili sa obale, ćerke držali zatvorene da bi bile „poštovnije i poželjnije kao supruge od onih koje su manje strogo čuvane” (Ray I, str. 136–137). Mada je njihovo stanište danas na jugu, Navajo atapaskanskog jezika dolaze sa severa što nam, možda, omogućava da ustanovimo mitško poreklo njihovih maski /ethkay-nahashi/ koje predstavljaju dečaka i devojčicu koji uvek hodaju jedan iza drugog, što je oblik u kojem su, nakon što su počinile smrtnu grešku, vaskrsle dve mlade devojke⁴ koje su njihovi roditelji držali zatvorene u mraku (Haile–Wheelwright, str. 24, 31 107; M₇₉₂; GČ, str. 499). Liluet salskog jezika, koji žive na obodu Atapaskana; pričaju priču o incestu između brata i sestre; mada se otac pobrinuo da zatvori kćer u kutiju pored svog kreveta kojoj niko nije mogao da se približi (M₅₃₅; Teit 2, str. 340). Ne samo da se skriveno dete takođe nalazi sklonjeno u nekakvom sudu: korpi, kutiji, svirali, čauri, rupi u zemlji, trsci na krovu itd., već se isto dešava i minijaturnoj supruzi, koju nekakav muškarac želi da zaštiti od poduhvata svog brata. Mitovi iz dve Amerike pričaj tu priču toliko bliskim pojmovima da je, između mnogobrojnih verzija, dovoljno uzeti dve kao primer i staviti jednu pored druge:

Slika 3. – Crtež Navajo indijanaca koji predstavlja jednu od skrivenih devojčica (Prema Haile-Wheelwrightu, str. 25)

M_{660a.} *Klikitat: skrivena supruga (odlomak).*

Bio jednom jedan Orao koji je imao mlađeg brata Jazavca. Orao je sve vreme provodio u lovu. Pojavi se jedna žena i Jazavac je sakrije. Kada se Orao uveče vratio, ostavio je divljač

⁴ Ili obrnuti preobražaj od onoga iz M₅₃₈ koji se dešava muškom detetu koje se udvostručava u devojku i dečaka, kasnije krivog za incest. Ime plemena pišemo u skladu sa odlukom Saveta Navajo nacije koji je 15. aprila 1969. godine usvojio taj pravopis umesto Navaho koje su etnolozi tradicionalno koristili.

i legao da spava u kolibi. Jazavac je u mraku pričao sa ženom i kada se Orao ujutro probudio, želeo je da čuje sa kim je njegov mlađi brat pričao i smejaio se u mraku. Ovaj je odgovorio: „Smejem se jer mi je došao jedan miš, trči mi po licu (ili mi gricka rektum)” (Jacobs 3, str. 207; *I*, 202–203).

Evo sada južnoameričke verzije:

*M*₉₅. *Tukuna: kćer drveta umari (PP, str. 179).*

Protiv volje svoga brata Epija, Dyai uze za ženu mladu devojku koja mu se pojavila nekakvim čudom. Valjao ju je između šaka da bi je smanjio, pa ju je sakrio u frulu.

Četiri noći za redom izvlačio ju je iz cevi, uzimao je u svoju ležaljku i igrao se sa njom u tišini. Pete noći se ona zasmejala i školjke na njenoj narukvici su zazvonile. – Brate – upita odmah Epi – sa kim se ti to smeješ? – Ni sa kim. – odogovori Dyai, to se metla smeje jer sam je golicao. (Nim. 13, str. 127).

Paralelizam zbunjuje tim više što je oženjeni brat iz severnoameričke verzije jazavac, dok u drugoj verziji, kao što smo to pokazali (*PP*, str. 179, 187–188), neoženjeni brat ima izvesne sličnosti sa oposumom, dakle, životinjama koje mitovi dve Amerike stavljaju u odnos uzajamnosti i opozicije, obrćući njihove funkcije. (*PP*, str. 255 n. I; *MP*, str. 66–67).

To nije sve. Dva junaka tukuna mita, skrivena deca, rodila su se iz otečenog kolena svog oca, dok deca klikitat mita imaju svoje parnjake kod Klamata u liku Kune i Lasice (kao i jazavac, pripadnici porodice mustelida). Ovi životinjski likovi u mitovima igraju ulogu Kmukamča i Aišiša, odnosno, trudnog čoveka i njegovog deteta. Jednakost između Kune i Kmukamča i Lasice i Aišiša postavio je Gačet (*I*, I, str. 107–108), a Barker (*I*, str. 389) je nije osporavao i pripisuje je zbrci sa likovima koji su u početku bili odvojeni. Ipak, jedan tekst koji je ovaj isti autor dobio, tri četvrt veka posle Gačeta, i dalje stavlja znak jednakosti između Kune i Kmukamča (Barker *I*, str. 73). U prilog Gačetovoj tezi možemo da istaknemo i jedan drugi argument.

U najvećem broju južnoameričkih mitova koji imaju motiv sakri-vene supruge, ta supruka je zvezda (*PP*, str. 172–178). Ali, Klamati imaju mit o venčanju Kune i Lasice, koji obrće mit o Orlu i Jazavcu koji je sličan južnoameričkim mitovima o Zvezdi, supruzi nekog smrtnika, osim što se poreklo žene ne precizira. U klamatskom mitu ($M_{536a,b}$; Gatschet *I*, I, str. 107–118; Barker *I*, str. 71–77) Kuna ne samo da ne žudi za lepom ženom koju je našao njegov brat, već ga nagovara da je ne oženi, otkriva ubilačke namere strankinje i hvali jednooke žene koje su, kako kaže, mnogo umešnije. To što su te jednooke žene zvezde, što je dobro uočio Gačet (*I*, I, str LXXXIII), nije samo rezultat eskimskih paralela koje citira, već i mnogih drugih: jednooke zvezde kod Kodijaka (Golder, str. 24–26, 30), sunca koje Sanpoili zovu „jedno oko” (Ray 2, str. 135–137) i koje razroko gleda negde drugde (Adamson, *passim*), a tome treba dodati veliku celinu znakova istog tipa, poreklom i iz Južne i Severne Amerike o kojima smo govorili na drugom mestu (*PPT*, str. 128 i *passim*).

Iz principa ne treba odbaciti sva Gačetova tumačenja, čak i kada izgleda da je opsednut solarnom mitologijom koja je bila u modi u prošlom veku. Mi smo već rekli šta mislimo o tome (*PP*, str. 246). Maks Miler i njegova škola imaju ogromnu zaslugu što su otkrili i delom objasnili astronomski kod koji mitovi često koriste. Njihova, kao i greška svih mitologa iz te i drugih, bližih, epoha, bila je što su mitove hteli da objasne uz pomoć jedinstvenog i isključivog koda, mada ih uvek ima više koji deluju istovremeno. Mit se ne može svesti ni na jedan poseban kod, niti je rezultat sabiranja više kodova. Pre bi trebalo reći da grupa mitova čini sama po sebi kod, superioran po snazi u odnosu na svaki od kodova koje mit koristi da šifrira višestruke poruke. Istinski „interkod” – ako nam dopustite taj neologizam – omogućava uzajamno pretvaranje tih poruka prema pravilima čiji je spisak svojstven različitim sistemima koji, svojim dejstvom, omogućavaju da se pojavi globalno značenje, drugačije od njihovih.⁵

⁵ Ovde se samo vraćamo na Plutarha, preteču strukturalne analize mitova: „... čini mi se da ne bi bilo neumesno reći da pojedinačno, ni jedno od tih tumačenja nije u potpunosti tačno, ali da sva zajedno dobro i ispravno govore, jer to nije ni samo suša, ni vetar,

Ako u skladu sa Gačetom prihvatimo da klamatski i modočki demijurzi imaju astronomsku konotaciju, za razliku od njega, ne mislimo da smo pronašli rešenje. Radi se samo o prvoj etapi koja će zahtevati mnoge druge, pre nego što prava analiza može da počne. Čak i u njihovom poznatom obličju Kune i Lasice, dva demijurga imaju kosmološku ulogu (M_{536a, c}; Gatschet *I*, I, str. 109–118; Curtin *I*, str. 288–309): odsecaju glave vetrovima, rasteruju grmljavinu. Što se tiče Kmukamča i Aišiša samih, autentičnost izvesnih priča koja je prikupio Gačet ne izgleda nam sumnjivo, čak i kad ih ponekad ukrašava delovima u kojima više ne znamo ko govori, istraživač ili domoroci: „Kada oblaci kao stado ovaca okruže sunce, slikovito se kaže da se Kmukamč dočepao raskošne Aišišove odeće i odenuo je. Neka vrsta dima ili magle roza boje koja se pojavljuje na zapadnoj strani neba, najavljuje njegovu pojavu. Prepoznaje se takođe po velikoj zadnjici... Letnji oblaci, beli i teški kao planinski masiv” (Gatschet *I*, I, str LXXIV). Jedan mit (M₅₃₇; *ibid.*, str. LXXXI) objašnjava kako je Kmukamč, pošto je posetio zemlju mrtvih, pretrčao sunčevom putanjom sve do zenita i tamo se smestio sa svojom kćerkom u nekakvu kolibu. Gačet iz toga zaključuje, a mi se pitamo zašto, da ona predstavlja nebo u sumrak, prekriveno oblacima. Ali, izjednačavanje koje on predlaže, mada ga ne objašnjava podrobnije, između lisca, nerazdvojnog Kmukamčovog druga, i sunčanog prstena (I, str. LXXXIII) vredno je pažnje: upravo u Južnoj Americi smo uočili srodnost oposuma sa dugom, koju izvesna plemena Američke severne nizije prenose na jazavca. Dakle, radi se o dve životinje koje čine semantički par (*PP*, str. 255) u kojem jazavac, više na severu kao što smo videli, ima ulogu druga ili mlađeg brata, koju mitovi Klamata i Modoka dodeljuju lisici.

Kertin (*I*, str. XXIX, 48–49), kao i Gačet, zaljubljenik u solarnu mitologiju, vidi astronomski simbolizam, što nam izgleda prihvatljivo, u epizodi smrti i uskrsnuća demijurga Kumuša, što je ime koje Modoci daju Kmukamču: pošto je bačen u plamen (M₅₃₀; *GC*, str.

ni more, ni tama, već sve što je štetno i što ima svojstvo da uništi i upropasti, sve to zove se Tajfun” (str. 68). Isto tako i Benvenist (str. 60): „Pojam opšteg značenja je taj koji se primenjuje na specifičnu stvarnost i postaje oznaka za nju, a ne obrnuto.“

___) „...od njega nije ništa ostalo osim lobanje i diska pomešanih sa pepelom. Nakon što je prošlo puno vremena, zvezda danica ih vidi i viknu: Hej stari, šta se dešava? Zašto spavaš tako dugo? Diži se! Kumuš skoči na noge i krene u potragu za svojim bratom Vanaom.” (M₅₄₁; GČ). Kertin tu epizodu tumači na sledeći način: „Svaki dan sunce fizički nestaje i izgara da bi od njega na kraju ostala samo gomila pepela. Ali u svom telu ima zlatni neuništivi disk... koji onemogućava njegovo konačno iščeznuće... Zvezda danica mora da ga pozove. Na njenu komandu, zlatni disk se diže iz gomile pepela, sunce živi novim životom sve do večeri.” Povodom tog neuništivog diska na koji ćemo ponovo naići, treba napomenuti da su modočki šamani koristili male diskove od pletene slame, ukrašene perjem, koji su bili simbol njihovih duhova zaštitnika „maglovito povezanih sa žabom” (Ray 3, str. 37–38).

Još severnije, plemena Katlamet, Tilamuk, Činuk i Bela Kula verovala su da životna snaga prebiva u disku, nekakvoj lopti ili jajetu koji su ponekad smešteni u potiljak (Boas 5, str. 192), a sami Klamati su izgleda jajetu pripisivali natprirodna svojstva (Spier 2, str. 102). Što se tiče modočkog imena demijurgovog brata, ono je isto sa klamskim /wanaka/ koje Gačet (*I*, II, str. 474) prevodi kao „mladi riđi ili srebrni lisac, sunčev prsten” i ovog puta kao uporište citira nekakvu domorodačku izreku. Kao i Gačet (*I*, I, str. LXXX), pridaćemo istu važnost činjenici da Klamati i Modoci, koji svojim znamenitim mestima rado daju imena vezana za kretanje demijurga, jednu stenu u obliku polumeseca na donjem jezeru Klamat zovu /shapashkéní/ jer, kako kažu, „Sunce i Mesec su nekada živeli ovde”.

Ali, ako je Kmukamč konotacija za sunce, a njegov sin za mesec, između severnih i južnoameričkih priča o kradljivcu ptica se pojavljuje novi paralelizam koji se prevodi na više načina. Mislim da smo u *Presnom i pečenom* ustanovili da je bororo junak otelotvorenje sazvežđa Gavrana, a da ličnost njegovog oca, na manje neposredan način, upućuje na Plejade (*PP*, str. 233–245, 249–252). Prema tome i ovde oba lika označavaju nebeska tela. Ali postoji još nešto: znamo da bororo mit, čiji je junak takođe kradljivac ptica kojeg dever, a ne otac, želi da upropasti, zapravo preobražava že mitove tako što ih obrće sa etiološke tačke gledišta. Ali, barem kod Šerentea, svaka

ličnost upućuje na zvezdu posredstvom ličnosti socioloških polovina kojima pripada i koje su pod zaštitom sunca ili meseca. Tako da ponovo nalazimo Kmukamča i Aišiša, mada su uloge ličnosti obrnute. Šerente kradljivca ptica pripisuju južnoj, sunčanoj polovini, a njegovog progonioca severnoj, odnosno mesečevoj (*PP*, str. 83–84). Već u prethodnom tomu (M_{459} ; *PPT*, str. 351–352) ukazali smo na postojanost astronomskih konotacija u severno američkim mitovima koji preobražavaju priču o kradljivcu ptica i sada to još jednom potvrđujemo, ali ovog puta u mitovima koji su u potpunosti verni prototipovima. Poseban problem koji postavlja obrtanje solarne i lunarne srodnosti, biće razmotren nešto kasnije.

I konačno, potrebno je podvući da kod Žea; kao i kod Klamata i Modoka, sunce i mesec dominiraju u dva niza komplementarnih mitova: u mitu o kradljivcu ptica, na šta smo upravo ukazali, i u jednom drugom, u kojem se dve zvezde, stariji i mlađi brat, umesto da pripadaju dvema različitim generacijama, nalaze zajedno u ponekad smešnim poduhvatima, tokom kojih mlađi strada zbog nepromišljenosti, dok stariji i mudriji, ima zadatak da ga probudi iz mrtvih. U tom pogledu je dovoljno uporediti nevolje sunca i meseca u mnogobrojnim že verzijama (M_{163} ; *PP*, str. 297–298), i nevolje Kune (ili Vizona) i Lasice u mitovima Modoka i Klamata na koje smo ukratko ukazali, da se ubedimo da su i u jednom i u drugom slučaju mitološke strukture veoma srodne.